

معرفی کتاب دستنامه زبان‌شناسی بالینی

امیرعباس رفیعی فاضل^۱

دانشجوی دکتری علوم شناختی-زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران

کتاب "دستنامه زبان‌شناسی بالینی"^۲ که در سال ۲۰۰۸ توسط انتشارات Blackwell منتشر شده، یکی از برجسته‌ترین منابع در حوزه آسیب‌شناسی گفتار و زبان می‌باشد. این کتاب با همکاری تیمی بین‌المللی از پژوهشگران این حوزه در سال ۲۰۰۸ به چاپ رسید. کتاب حاضر در ۶۷۴ صفحه شامل یک مقدمه، ۳۸ فصل و یک نمایه اسامی خاص است که در سه بخش تنظیم شده: بخش نخست (کاربردشناسی، تحلیل گفتمان و جامعه‌شناسی زبان) در ۹ فصل، بخش دوم (نحو و معنی‌شناسی) در ۹ فصل و بخش سوم (آواشناسی و واج‌شناسی) در ۲۰ فصل می‌باشند که در ادامه چکیده‌ای از مباحث کلیدی آنها را مرور می‌کنیم.

پس از مقدمه‌ای روشن بر عناوین اصلی فصل‌های کتاب، بخش اول به بررسی انواع اختلالات گفتاری، زبانی و ارتباطی با تأکید بر رویکرد نقش‌گرا^۳ در حوزه‌های تحلیل گفتمان، کاربردشناسی و جامعه‌شناسی زبان اختصاص یافته است. به‌طور کلی، در فصل‌های این بخش نظریه‌های رایج و اصول کاربردی هر یک از حوزه‌های یاد شده از دیدگاه بالینی به بحث گذاشته می‌شوند. در این میان، می‌توان به نظریه کنش گفتار^۴، اصول همکاری^۵، گرایس^۶ و نظریه ربط^۷ اشاره کرد که در مسائل مربوط به آسیب‌شناسی ارتباط کلامی و کاربردشناسی مطرح می‌شوند. علاوه بر این، بر پایه نتایج پژوهش‌های بالینی، تأثیر عواملی از قبیل سن، جنسیت، توانایی‌های شناختی و بافت اجتماعی-فرهنگی در شکل‌گیری ساختار و پردازش جنبه‌های ارتباطی و کاربردی زبان بحث شده‌اند.

در یکی از فصل‌های این بخش مبانی عصبی کاربردشناسی زبان در قالب حوزه جدیدی تحت عنوان "عصب-کاربردشناسی"^۸ معرفی می‌شود. این شاخه به بررسی تأثیر اختلال‌های عصبی و رفتاری

¹ E-mail: Amirabbas.rafee@yahoo.com

² The Handbook of Clinical Linguistics

³ Functionalism

⁴ Speech Act Theory

⁵ Cooperative Principles

⁶ Grice, M.

⁷ Relevance Theory

⁸ Neuropragmatics

بر توانش کاربردی زبان نظیر توانایی استنباط کلامی، درک احساسات، تعبیر معنای غیرحقیقی و بافت‌وابسته و سایر عملکردهای شناختی می‌پردازد. در این رویکرد، توانش کاربردشناختی و اختلال‌های وابسته به آن، محصول تعاملات پیچیده سازوکارهای نشانه‌شناسی، شناختی و حسی-حرکتی محسوب می‌شوند. در حوزه ارزیابی، درمان و بررسی ماهیت اختلالات ارتباطی یکی از مهم‌ترین بحث‌هایی که در این بخش به آن توجه شده، تعامل بین چندزبانگی در فرهنگ‌های مختلف و توانش ارتباط کلامی است.

در بخش دوم به حوزه‌های نحو، ساخت‌واژه و معنی‌شناسی پرداخته می‌شود که همواره در مطالعات زبان‌شناسی بالینی مورد توجه قرار گرفته‌اند. در یکی از فصل‌های این بخش از نظریه زایشی و کاربرد جنبه‌هایی از آن در توجیه پاره‌ای از مشاهدات بالینی در آسیب‌های زبان نظیر زبان‌پریشی و *اختلال ویژه زبان*^۱ استفاده شده است. همچنین، با بررسی تحقیقات گذشته سعی می‌شود به این پرسش مهم پاسخ داده شود که آیا اختلال در پردازش نحوی در بیماری‌های رشدی (اختلال ویژه زبان) و اکتسابی (زبان‌پریشی) نشأت گرفته از توانش زبانی رشدنیافته یا آسیب‌دیده است، یا اینکه ناشی از محدودیت‌هایی در پردازش زبان می‌باشد. در بررسی اختلال‌های مربوط به ساخت‌واژه، عوامل مختلفی از جمله رده‌شناسی، پیچیدگی، قاعده‌مندی، بسامد و نشاننداری نظام صرفی زبان‌ها بررسی می‌شوند. همچنین، با در نظر گرفتن *انگاره نظام‌های پردازش دوگانه*^۲ (کل‌گرا^۳ و جزء‌گرا^۴)، موارد استفاده از *توالی‌های صورت‌بندی شده*^۵، که ذخیره و بازیابی آنها در قالب یک کل صورت می‌گیرد، در زبان‌پریشی، اوتیسم و آلزایمر مرور می‌شوند.

در ادامه این بخش، با نگاهی به ساختارهای عصبی مرتبط با پردازش معنای واژه‌ها، به نقش نیمکره راست و نیمکره چپ در بیماران دچار ضایعات مغزی و افراد سالم پرداخته شده. همچنین، آسیب‌های وابسته به حوزه‌های نحوی و معنایی در اختلال ویژه زبان و زبان‌پریشی اکتسابی در زبان‌های مختلف بررسی می‌شوند تا نمودهای همگانی و زبان‌ویژه در این آسیب‌ها مشخص شوند. یکی از جذاب‌ترین مسائل مطرح شده در رابطه با اختلال ویژه زبان، بررسی وجه تمایز این اختلال بین یک‌زبان‌ها و دوزبان‌های برخوردار از الگوهای یادگیری متفاوت است (برای مثال، فراگیری همزمان دو زبان در برابر یادگیری پیاپی).

¹ Specific Language Impairment

² dual-systems models

³ holistic processing

⁴ analytic processing

⁵ formulaic sequences

در بخش سوم کتاب، حوزه‌های آواشناسی و واج‌شناسی از ابعاد مختلف دیدگاه بالینی و آسیب‌شناسی زبان بحث و بررسی می‌شوند. در فصل‌های آغازین این بخش، روش‌ها و ابزارهای مختلف تحلیل آوایی گفتار معرفی شده‌اند و سپس نقاط قوت و ضعف هر یک ارزیابی می‌شوند. همچنین، به کاربرد تحلیل آکوستیک صدا در تعیین ماهیت اختلال‌های گفتاری تأکید شده است. در فصل‌های مرتبط با تحلیل فرایندهای واج‌شناختی، نظریه‌های مختلف واج‌شناسی (از جمله نظریه بهینگی^۱) ارائه شده‌اند و کاربرد آنها در توصیف و بازتوانی خطاهای واجی بحث می‌شوند. در ادامه، با بررسی مبانی عصبی آواشناسی، حوزه تحقیقاتی جدید "عصب-آواشناسی"^۲ به‌عنوان شاخه‌ای از عصب‌شناسی زبان معرفی می‌شود. از دیگر موضوعاتی که در این قسمت مورد توجه قرار گرفته، بررسی اختلال در فرایند هم‌تولیدی^۳ است که در بسیاری از آسیب‌های گفتاری و زبانی بروز می‌کند.

در فصل‌های پایانی کتاب، به ضرورت تحقیق در روند فراگیری واژه‌ها در زبان‌های مختلف تأکید شده و با ارائه نمونه‌هایی از خطاهای واژه‌ای در افراد سالم و افراد دچار اختلال‌های آوایی، روش‌های ارزیابی و درمان آنها بحث می‌شوند. همچنین، عوامل مؤثر بر درک و تولید نوای گفتار در اختلالات گفتاری معرفی می‌شوند. میزان "قابل درک بودن گفتار"^۴ و انواع روش‌های اندازه‌گیری آن با استفاده از تحلیل خطاهای گفتاری از دیگر موضوعاتی می‌باشد که در این قسمت مطرح شده. به علاوه، برخلاف مطالعات سنتی که در ارزیابی‌های آوایی و واجی به واژه‌های انفرادی توجه می‌کردند، در این قسمت به روش‌های ارزیابی در سطح پاره‌گفتارهای چندکلمه‌ای به ویژه گفتار پیوسته توجه شده است. در پایان، عوامل اجتماعی-آوایی^۵ برای توصیف، ارزیابی و درمان اختلالات آوایی معرفی شده‌اند و سپس با توجه به تفاوت‌های واجی در زبان‌های مختلف، فرایند فراگیری واج‌های بین‌زبانی بررسی می‌شوند.

نویسندگان در این کتاب تلاش می‌کنند تا با مروری جامع بر آخرین پژوهش‌های نظری و بالینی در حوزه‌های مختلف زبان‌شناسی و اختلالات گفتار و زبان، زبان‌شناسی بالینی را به‌عنوان شاخه‌ای از زبان‌شناسی (در مقابل آسیب‌شناسی گفتار و زبان) معرفی کنند. بر این اساس، برخلاف سایر منابع که در طبقه‌بندی اختلالات ارتباطی به مرزبندی‌های مطلق قائل هستند، یکی از عمده‌ترین ویژگی‌های این مجموعه، تقسیم‌بندی آسیب‌های گفتار و زبان بر پیوستار حوزه‌های مختلف

¹ Optimality Theory

² Neurophonetics

³ coarticulation

⁴ speech intelligibility

⁵ sociophonetic factors

زبان‌شناسی از قبیل آواشناسی و واج‌شناسی، نحو، معنی‌شناسی و کاربردشناسی می‌باشد. این امر ضمن تحقق بخشیدن به همکاری‌های بین رشته‌ای، توانسته است پیوند محکمی بین پژوهش‌های بالینی و زبان‌شناسی برقرار کند. همچنین، با بهره‌گیری از اصول و نظریه‌های مطرح در هر یک از حوزه‌های یادشده، نویسندگان به ارائه نتایج پژوهش‌های تجربی در زبان‌شناسی بالینی پرداخته‌اند و نقش متقابل آنها را در شکل‌گیری رویکردهای غالب زبان‌شناسی در چند دهه گذشته ارائه کرده‌اند.

کتاب حاضر با بهره‌گیری از نتایج مطالعات تجربی و گزارش‌های بالینی در طیف وسیعی از نمودهای آسیب‌پذیری گفتار و زبان و قرار دادن آنها در چارچوب نظریه‌های زبان‌شناسی، فصل تازه‌ای را در انجام پژوهش‌های زبان‌شناسی بالینی فراهم ساخته است. از این رو، مطالعه این کتاب به‌عنوان منبعی ضروری برای دانشجویان رشته‌های زبان‌شناسی، علوم شناختی زبان، آسیب‌شناسان گفتار و زبان و کلیه پژوهشگران علاقه‌مند به بررسی مبانی نظری و عصب‌شناختی زبان توصیه می‌شود.